

rihçilerin eserlerini çürütmeğe, hiç olmazsa küçültmeğe çalışmaktadır. Yazarın, adlarını saydığı, Selçuklu tarihi eser sayısına bakılırsa, kendisi dahi bu eserleri okumamışa benziyor. Makale pollmik bir karektedir. Bu konudaki Türkiye kaynakları da eleştirilmeden kurtulamamıştır.

G.İ. Semenyuk, *Sürübesleyici göçebe toplumunun duraklamaları sebepleri karakterine dair* (223-237).

A.D. Jeltyakov, *Türk kitap baskısı tarihi ve «Nizam-ı cedid» reformlarından Meşrutiyet ilânına kadar (1876) Türkiye basını* (238-276). Derginin en büyük makalesi olan bu yazıda Türkiyede başlanan ilk kitap baskısı tarihi ile, ilk basın yayınları üzerinde durulmaktadır. Çok etraflı ve geniş bir bilgiyi içerisine alan makalede, bilhassa Osmanlı İmparatorluğunun ilk çağlarında Selanik, Halep, Belgrad, Braşova, Edirne ve saire gibi merkezlerin Türk basınına başcılık etmeleri konusu cidden araştırmaya değer konularımızdan biridir. Yazar kendisi dahi bu konuya ancak dokunmakla yetinmiştir. İbrahim Müteferrika devri kitap baskısı üzerinde ciddiyetle durulmuştur. Bilhassa kitap baskısı ile Türkiye basınının gelişmeleri sebepleri dikkat nazarına alınarak, bilinen kültür tarihimiz yeniden tanıtılmaya çalışılmıştır. İstifade edilen kaynakların ağır basan kısmını Türkiyede yayımlanan eserler teşkil etmektedir. Makale, dolgunluğu bakımından, çok faydalıdır. Bu husustaki Rusya araştırmalarının dikkatten kaçırılmaması, bizim için bir yenilik teşkil edecek karakterdedir.

Derginin son Haberler bölümü Leningrad'daki ilk Türkoloji Kongresi faaliyetine tahsis edilmiştir. Kongreye katılanların raporları hakkında gayet kısa bilgi vermekle yetinilmiştir.

A. Caferoğlu

A.K. Kurişjanov, *Issledovanie po leksike Starokıpçakskogo pismennogo pamyatnika XIII v. — «Tyurksko-Arabskogo slovary» = XIII. yüzyıl Eski yazılı Kıpçak kaynaklarından «Türk-Arap sözlüğü» üzerine araştırmalar*, Alma-Ata 1970, 234 s.

Son çağlar Türkoloji araştırmalarının ağır basan bir dalını, Kıpçak Türkçesi teşkil etmeğe başlamıştır. Eski ve orta Türkçe için önemi oldukça büyük olan bu saha gün geçtikçe: Türkiye, Sovyet Rusya, Polonya ve genellikle Avrupa Türkoloji araştırmalarında hızım artırmaktadır. Bir taraftan yeni elde edilen Kıpçak kaynakları araştırılırken, bir taraf-

tan da eski kaynaklar, inceleme süzgeçinden geçirilerek, yeniden yayımlanmaktadır. Kazak bilginlerinden Sayın Abjan Kurışjanov'un yayımladığı «*Kitab-ı mecmu-u tercüman Türki ve acemi ve mogoli ve farisi*» bu ikinci kategoriye dahil olan eserlerden biridir. Yazar, büyük bir emek harcıyarak, Türkistan bilginlerinden E.N. Necib'in de fikir birliği üzerine, vaktiyle sınırsız bir sahayı yani, bugünkü Çin sınırından Doğu Avrupa topraklarına, Kuzey Kazakistan steplerinden Bizans ve Suriye, Mısır sınırlarına kadar olan toprakları işgalleri altına alan «Kıpçak» Türklerine ait bir sözlüğü dikkat ve itina ile yeniden yayımlamıştır. Bu sözlük, ilk kez 1894 tarihinde Leidenin ünlü Brill basımevinde, Martin Theodor Houtsma tarafından «*Ein Türkisch-arabisches glossar. Nach der Leidener Handschrift*», adı altında yayımlanmıştır. Çağı için büyük bir değer taşıyan bu yayın, daha sonraları Kıpçak sahasına ait yayınlanan daha önemli diğer sözlükler yüzünden, eski rağbetini kaybetmiştir. Sayın Abjan bu eski Kıpçak sözlüğünü tekrar ele almakla, şüphesiz bu çok önemli Türk dili sahasına yeni bir canlılık katmıştır.

«Kitab-ı Mecmu-u Tercüman»m yeni baskısı, yazarın geniş araştırmaları ile Kıpçakçanın işgal ettiği saha karakterine ve lehçe hususiyetlerine göre konuşma ve yazı dillerine ayrılmıştır. Bu tasnif genel bir görüş olmakla beraber bölgelere göre de ayrılabilir. Nitekim *Kodeks Kumanikus* batı Rusya step sahasına ait olduğu halde, Abu Hayyan Mısır, yani Memlükler sahasına, «İgor destanı» Rusya steplerine, nihayet son zamanlarda, üzerinde ısrarla durulan Kamenets-Podolsk Ermeni Kıpçakçası ile, Karpatlar sahasına bağlanmaktadır. Sayın Abjan bu kaynakları hep aynı manaya gelen Kıpçak, Kuman, Polovets gibi etnik adlarla adlandırmayı uygun bulmuştur. Bu sayın Abjana ait bir görüştür. Buna yakın tasnif fikri E.N. Necibin eserlerinde de görülmektedir.

Eserin biricik Leiden nushası ile Houtsma yayını gözden geçiren ve eleştiren Kurışjanov, her iki kaynağı derin bir ilgi ile aramış taramış, bulduğu noksanları düzeltmiştir. Th. Houtsmanın ihmal ettiği bir takım sözleri de eklemiştir. Bu suretle sözlük en iyi halini bulmuş sayılır. Bununla da yetinmeyen naşir, ayrıca Kıpçak Türkçesine ait diğer yayımlanan sözlüklerle de baş vurmıştır. Her bir kelimenin yanına eski arap harfli imlasını da muhafaza ederek, okunuşlarını diğer sözlüklerdekiyle karşılaştırarak vermiştir. Vaktiyle benim de «*Kitâbü'l-İdrâk*»de tatbik ettiğim bu metod ve sözlük sistemi, hiç olmazsa diğer kaynaklarla da desteklenmiş olduğu gibi, okunuş ve fonetik şekilleri de düzeltmiş olur. Abjan'm bu yoldaki yeni okuyuş şekillerinde bir sağlamlık vücuda getirilmiştir.

Naşirin Kazak Türkçesi için önemli saydığı bu araştırmasını, biz de

kendileri kadar destekleriz. Kazak Türkçesinin Türk dili araştırmalarındaki önemi, ihmale gelmez bir gerçektir. Bu bakımdan Abjan Türk diline yeni bir ilgi katmış sayılır. İki birbirinden ölçülmez uzaklıktaki Türk dilinin bağlantısı, Sayın Kazak bilginin neşri ile bir kat daha önem kazanarak, bizim de dikkatimizi çekmiştir.

Bununla birlikte E.N. Necib'in ve Abjan Kurışjanoğlunun de, tereddütle karşıladıkları bir konu, eserde dokunulmadan bırakılmış gibidir. Bu da eserin yazılış tarihidir. Şimdiye kadar eserin bu cephesi, vaktiyle Houtsmanın ortaya attığı 28 Ocak 1245 yılı olarak kabul edilmiştir. Bu tarih değişmez ve gerçek sayılmıştır. Kimsenin ne dikkatini çekmiş ne de kontrol altına alınmıştır. Halbuki eserin yazılmış olduğu tarih sayılan bu 27 Şaban 643 (hicri) yılı değil 1245 tersine 1246 yılının 17 Ocağına raslamaktadır. Bu suretle Houtsmanın göstermiş olduğu eski tarih, bir dereceye kadar sarsılmış olmaktadır. Kaldığı, bu tarihlerde, daha Mısır Memlûk idaresi altına geçmemiş bulunmaktaydı. Buna göre de bu çağda, durup dururken, böyle bir eserin yazılmasına ihtiyaç var mı idi? İşte bu çok nazik konuyu ele alan Hamburglu Barbara Flemming, yayınladığı «*Ein alter Irrtum bei der chronologischen Einordnung des Tarcumân turkî wa 'acâmî wa muğâlî*» adlı çok kıymetli bir makalesinde (*Der Islam* Band 44, Berlin 1968, s. 226-229), Tercüman'ın yazılış tarihini, inceden inceye araştırarak eserin yazılış tarihinin yüz yıl sonrasına 27. Şaban 743/25. Ocak 1343 tarihine kaydırmasını teklif etmektedir. Bu teklif eserdeki mogulca kelime listesince de desteklenmektedir. Bu liste, Houtsma tarafından ihmal edilmiştir. Ayrıca, N. Poppe ve Ligeti'nin araştırmaları da, eserin yazılış tarihinin doğru olmadığını göstermektedir.

Böylece, yeni bir istifade kaynağı haline getirilen ve Abjan Kurışjanovun emeği ile yeni bir değere kavuşturulan «Tercüman»ın yazılış tarihi konusu da bir açıklığa kavuşmuştur. Naşirinin bu konuyu yeniden ele alacağını kuvvetle sanmaktayım.

A. Caferoğlu

Abbas Gulu Ağa Bakıhanlı, *Gülüstan-i İrem*, Yayınlayan, metnin ilmi yönünü idare eden: Azerbaycan İlimler Akademisi azası Abdülkerim Alizade, fihristi yapan: M. Azerli, Baku 1970, Azerbaycan İlimler Akademisi, Tarih bölümü yayını, Farsça metin, giriş XX-228 s. rusça ve ingilizce giriş 35 s.

Azerbaycan tarihçiliğinin Avrupai manasında kurucusu ve tanıtıcısı